

A provencei troubadourok.

Írta: ALBERT JÓZSEF.

HÖLGYEIM ÉS URAIM !

A «Provence dal telt mezőire» szándékozom önökkel egy rövid kirándulást tenni. Nem a hangzatos cím kedvéért választottam ezt a tárgyat, de a költői műfajok történeti fejlődését nyomozva, már régebben megragadta figyelmemet a troubadourköltészet páratlan eredetisége s mivel ugyane költészet egy nagy vallásos mozgalommal, az albigensek harczával is szoros összeköttetésben van, azt hittem, mindezekről nem szólhatok alkalmasabb helyen, mint épen ez épület falai közt. Igaz, az anyag rengeteg, időm pedig ki van szabva; azért bocsánatot kérek, ha az ismeretendő költészet képét nem domboríthatom úgy ki, a mint az a lelkemben él.

A középkort, általánosan elterjedt felfogás szerint, a népvándorlás nyitja meg, azonban nagy időbe telt, míg a népek chaosából új nemzetek válnak ki s az antik világ romjain új műveltség keletkezik és új nyelvek alakulnak.

A román nyelvek például csakis a 11. század elején állapodnak meg végleg, eladdig egyes-egyedül

a latin nyelv a műveltség hordozója. Költők, történetírók és diplomaták egyaránt ezzel élnek s a latin cultura a keresztyénségben mintegy másodvirágzását éli. Azonban e latin műveltségnek már határozottan keresztyén jellege van s nem vonhatta ki magát teljesen a felbuzgó népköltészet hatása alól sem.

Asszonánc és rím tolakodnak be a classicus formák közé s Horatius derűit világnézlete majd mysticismüsba, majd száraz dogmatismusba fül. Hymnusok a felfeszített Jézushoz és a szentekhez, továbbá epigrammák, elégiák és satirák a kedveltebb formák, de mindinkább az iskola és klastrom falai közé szorulva, mert időközben a román és germán nyelvek teljesen kifornak s a hűbér-rendszer megalakultával virágzásnak indul a lovagi költészet, mely a classicus világ hagyományaival együtt a latin nyelvet is végkép kiküszöböli.

Keresztyén hit és pogány bűbájosság, nőimádás és kalandszomj, király iránti hódolat és lovagi nemes önérzet a romantikus költészet jellemvonásai s hozzájárul még bizonyos bánatos sóvárgás egy letűnt szebb kor felé. E sajátságokat főleg az epos tükrözi vissza. A Nagy Károly és Arthus király mondakörének megénekeltől visszhangzik Európa, azonban több mint kétszáz éven át majdnem tisztán a lyrát művelték a provencai troubadourok, s hatásuk oly nagy és egyetemes volt, hogy az alól egy nemzet költészete sem vonhatta ki magát teljesen.

*

Franciaországot a maga egészében, úgy a mint ma előttünk áll, nem Július Caesar hódította meg

először. — A déli részét már korábban ismerték a rómaik s a II-ik pún háború után egész a Pyrenaeusokig elfoglalva, azt minden más birtokuk felett kiválóan «provincia», azaz «tartomány» névvel ruházták fel. E név azután is rajta maradt s már a 9-ik században több független vagy hűbérviszonyban álló grófságot és királyságot foglal magában. Nemcsak déli Franciaországban, hanem úgy keleti Spanyolországban, nevezetesen Aragóniában és Castiliában, valamint Felső-Olaszországban otthonos a provencai nyelvjárás. Oroszlánszívű (I.) Richárd, angol király, mint Poitiers grófja nagy pártfogója a troubadouroknak, sőt maga is műveli a provencai lyrát, úgy szintén II. Alfons, Aragónia királya. Több fejedelmi udvarnál ez a társalgási nyelv s egyik troubadour Peire Vidal, még I. Imre magyar királynál is, a kinek a neje az aragoniai fejedelem lánya vala, megfordult s hízelt költeményeit rövid életű uralkodónk igen kegyesen fogadta. Nyelvtudósok véleménye szerint is az olasz, spanyol, francia és más román nyelvek közül a provencai a legszebb hangzású, bár a mássalhangzó-torlódás miatt már nem vetekedhetik a latinnal, míg a rímelésre annál alkalmasabb. Magának a troubadour-költészetnek eredetét bajos kinyomozni. Némelyek az arab költészet hatására akarják visszavezetni, mely szintén bővelkedik mesterkéltségekben, s az érintkezés Spanyolországban könnyen lehetséges volt, azonban ezt az állítást semmiféle adat sem bizonyítja s e kérdést csak az dönthetné el, a ki mindkét költészetet alaposan tanulmányozta. Annyi bizonyos, hogy a Provence, ez a napsugaras s a természet minden bájával fölékesített föld, már

az első keresztes háborúk idején felülmúlta Európa minden országát műveltségben és vagyoni jólétben s így nem csoda, ha az élvezetvágy, fényűzés és nőimádással kapcsolatban a műköltészet is csakhamar megszületett

A tartomány egyik szögletétől a másíkg minden várkastély kóbor lovagok, keresztes vitézek s vidám vendégek zajától hangzott; lakoma, torna és vadászat egymást váltogatták s ilyenkor sohasem hiányzott a dalnok, a ki kobzán vagy ,a vár úrnőjét ünnepelte, vagy sziporkázó gúnyját szórta az egyház feslett életű főpapjai s a keresztyéntelen királyok ellen. A déli verőfény megaranyozta a vidéket, a Garonne csillogó habjai szelíden hullámozottak, a lég illattal telt meg s pillanatra Göröghon derült ege alá képzeljük magunkat, a hol egy szabad nép fölként költői ünnepelelék a nemzet hőseít. Azonban ne feledjük, hogy a középkorban vagyunk. Rendi költészet volt ez, melyet csak kiváltságosak hallgathattak s nem hiányzott bizonyos mesterkéltség belőle. Ezért is tartották műköltőnek a troubadourt.

Maga a szó a provengali trobairé, trobar, francia trouver igéből származik s annyit jelent, mint «fel-találó.» Értették rajta, a ki a népiesnél művészi bb formában maga szerzi a költeményeit A népköltészet ugyanis, mint mindenütt, a Provence-ban is beérte a páros, hármas és négyes rímekkel s szerette a rímmel együtt a gondolatot, meg a versszakot is befejezni. A troubadourok ellenkezőleg egyik versszakból a másikba is átvitték a rímet, habár bizonyos határjelölő szereppel. A rímelhelyezés és a versalakok tekintetében roppant nagy a változatosság, de viszont

az is előfordul Peire de Corbiac-nál, hogy 840 sornak állandóan ugyanazon -ens végű ríme van.

A mi a troubadourok rangját illeti, fejedelmek, grófok, lovagok, polgári és pórszármazásúak is voltak köztük. Mint egyik érdemes aesthetikusunk megjegyzi, ez volt az első rés, melyet a rendi kiváltságokon ütöttek. Hatalmuk megközelítette a mai szabadsajtó hatalmát. Ama kor gőgös fejedelmei és büszke hölgyei előtt éppen nem volt közömbös, hogy magasztalóan vagy rosszalólag szólnak-e róluk e vándor poéták. Akárhány előkelő lovagot ők indítottak a kereszt felvételére s harcban álló uralkodók súlyt fektettek rá, hogy a saját pártjuknak nyerjék meg őket. A lombersi vár szép és ifjú várúrnője, Adalasia, pl. nyájasságával lángra lobbantotta Raimon de Miraval szívét. A költő azonnal dalra gyújt, emlegeti, hogy az imádott hölgy bájai megszegyenítik a kert rózsáit, meg a nyár liliomait s íme a sok apróbb grófon és bárón kívül két fejedelem s maga a lovagias aragoniai király, II. Péter is versenyezni kezdenek a hölgy kegyeért. Ez utóbbi Adalasiát azelőtt nem is látta, de a jámbor troubadour maga sarkalja, hogy csak jöjjön és bámuljon, kérve egyúttal, hogy ejtsen mellette egy jó szót. A király jött, látott és győzött, a szegény Miravalon pedig beteljesedett a régi mondás: «Pénzed — paripád s szeretődöt sohase» bízd másra!» Ellenben Bertran de Born, a legkiválóbb troubadour, maga is lovag és báró, Anglia és Argonia királyát, meg a toulouse-i fejedelmet egyaránt kiütötte a nyeregből Perigord úrnőjénél. Mi több, még el is dicsekszik vele. «Büszke és fenkölt ő — úgymond — a nagyokkal szemben, mintegy égi szűz; se Poitiers,

se Toulouse, se Bretagne, se Saragossa urát nem kedveli, de a szegény nemes lovagot elárasztja szeretetreméltóságával». Ugyanez a Bertran de Born az, a kit Dante a «Pokol» egyik mélyebb körébe helyez, mint konkolyhintőt az angol király és fiai közt Az aquitaniai nagyok — köztük a mi költőnk is, sőt egyenesen az ő dalai által feltűzelve — fellázdak Oroszlánszívű Richárd ellen s felajánlták hűségüket az idősebb fivérnek, a már megkoronázott II. Henriknek. Ez, különben is neheztelve öccsére, a mért az alattvalói esküt tőle megtagadta, kardot ránt s megindult a gyilkos testvérháború. Nemsokára beleavatkozott az öreg Henrik király is. Bertran de Born szilaj kedvteléssel zengi a dühöngő harc borzalmait.

Az ifjú király a Limoges-i várban megostromolni készül atyját, azonban az ostrom előtt való nap lázba esik és meghal. Halálos ágyán lovas követ által kéri agg szülője bocsánatát. Ezt hívei nem eresztik, de engesztelékenysége jeléül gyűrűjét küldi neki. A fiú elhalmozza csókjaival, szőringet adat magára s kötéllal a nyakán egy hamurakáson vezekelve lehelli ki lelkét.

Bertran de Born gyönyörű panaszdalban siratta el, azután bezárkózott hautesforti várába s egymaga daczolt Anglia királyának és szövetségeseinek hatalmával. Aragónia fejedelme, Bertran de Born régi ismerőse, szintén az ostromló táborban volt s mivel a sereg a környéket nagyon kipusztította, beüzent a költőhöz, hogy küldjön ki számára némi élelmi szert. Ez szívesen teljesítette a kérelmet, de a maga részéről viszont kérte a fejedelmet, hogy vára falainak egyik gyöngébb pontjáról távolítássá el szépszerivel

az ostromszereket Nem tette, sőt a sereg zömét oda-zúdította, úgy, hogy a vár s maga a lovag is pár nap múlva Henrik hatalmába esett «Bertran, Bertran — monda neki az agg király — valamikor azzal dicsekedtél, hogy eszednek a felével is beérnéd; ez egyszer azonban az egészre is aligha szükséged nincs». «Uram király! — válaszolt a lovag — igaz, hogy azt mondtam s az akkor úgy is volt, de mióta a mi szemünk fénye, az én bálványom, felséges fiad meghalt, azóta egészen megbomlott az eszem». A király — így beszélnek a történetírók — mélyen meghatva e szavaktól, azonnal visszaadta fia barátjának a szabad* ságát, visszahelyezte őt birtokába, sőt második fiának O. sz. Richárdnak is kegyébe ajánlotta, a kinek később fegyvertársa és udvari költője lett. Bertran de Born pedig alig hogy kiszabadult, legelőször is egy sírventésben gúnyolta ki az aragóniai fejedelmet

Azt lehetne mondani, hogy Bertran de Born mégis csak lovag volt s vitéz katona, nem csoda, ha megbecsülték. Azonban Aimeric de Peguilain, mint egy toulousi posztókereskedő fia, oly előkelő pártfogókkal dicsekedhetett, hogy egy mai költő ugyan megirigyelhetné. Szülővárosából szerelmi kaland miatt menekülni lévén kénytelen, előbb egy catalóniai nemes úr, majd maga a kasztíliai király fogadta kegyébe. Az uralkodó kíséretében állandóan mint lovag szerepelt Később szülőföldre visszatérve, eretnekség gyárnujába keveredett s újra menekülni kénytelen, de egy felső-olaszországi örgróf udvaránál holtig való ellátást talál.

A már említett Peire Vidal, szűcs mesterember gyermeke, végtelen kedveltje volt a marseillei algróf-

nak s viszont a jámbor troubadour fülig szerelmes volt a grófnéba, annyira, hogy egyszer csókot rabolt tőle. E miatt aztán kereket kellett oldania s hajóra szállva meg sem állt Genuáig. De arra nem bírt sokáig ellenni nála nélkül s követséget küldött utána. Vidal úr egész fenhéjázón ahhoz a föltételhez kötötte visszatérését, ha a grófné önként megcsókolja s a gróf rákényszerítette nejét, hogy ezt az ártatlan kívánságot teljesítse. Még több példát is tudnék felhozni arra nézve, hogy mily kivételes helyzet jutott osztályrészéül egy-egy udvari költőnek. A honorárium, melyet verseikért kaptak, szintén nem megvetendő volt. Akárhány várúr a saját paripáját ajándékozta nekik; aranyos kantár a kisebbfajta jutalom, míg fejedelmek arannyal fizettek. Igaz, akadt olyan rablólovag is, a ki kiraboltatta, sőt meg is gyilkoltatta a vándor troubadourokat.

A troubadouroktól jól meg kell különböztetni a jongleuröket, mely elnevezés a középlatin «jocus» játékot vagy zenét jelentő szóból ered. Ezek rendszeren valamely troubadour szolgálatában zene kísérete mellett adták elő uruk szerzeményeit s nem riadtak vissza a kötél táncoosi és bűvészi produkcióktól sem. Igazi komédiás nép, léha és céda, a kiknek erkölcselensége ellen sokszor maguk a troubadourok is kikeltek. Egy ilyen jongleurnek kilencféle zenei instrumentumhoz kellett érteni. A melyik költőnek módjában volt, egyszerre több jongleurt is tartott szolgálatában. Minthogy nem mindenik troubadour értette az írás nehéz mesterségét, a játékosoknak hallás után kellett a költeményt elsajátítani s emlékezet után előadni. Különbben a költők szellemi felsőbbségök tudatában

nagyon fennen beszélnek jongleureikről. Garin de Apchier a magáéről azt mondja, hogy ha a költeményeit eltiltaná tőle, még betevő falatot vagy éjjeli szállást sem kapna. — «Az Isten szent szerelméért, Bayona — zengi Raimon de Miraval — de pogánymód rongyos és kócos vagy! azonban szerzek neked egy gúnydalt s az majd kiránt a szűkségből».

A jongleurök mesterségéhez tartozott még, hogy madarak énekét utánozták, majmokat táncoltattak, kezökben két éles késsel felszúrdalták a feldobált apró almákat, sőt, mint ma a circusbeli pajácák, néma bohózatokat is előadtak.

*

E tájékoztató bevezetés után ideje, hogy áttérjek magának a troubadour költészetnek ismertetésére. Az eddigi nyomozások szerint minden ízében önálló és eredeti ez. Nyoma sincs annak az ízetlen mythologizálásnak, mely a renaissance-korra következő modern költészetet annyira élvezhetetlenné teszi. Egyik-másik troubadour értett ugyan latinul, hisz akárhány szerzetes volt előbb közülök, de verseikben csak Ovidius olvasásának van némi nyoma. Hasonlataik, metaphoráik rendszeren átlátszók s a legegyszerűbb szemlélet köréből vannak merítve. Peire Raimon pl. így zeng:

«Mint a gyertya, mely világít
 Másoknak, míg maga fogy,
 Úgy vagyok én valahogy:
 Szívem nagy nyomorúságit
 Zengem s rajta más mulat.»

Folquet imígyen:

«Az a szép ábrázat, de hamis, de csalfa,
 Sok szerelmes bolond megittasul rajta.
 Így csábítja a láng magához a lepkét
 S elperzseli szárnyát az oktalan fajta.*

Airneric így szól:

«Mint a tenger minden vizet befogad,
 Úgy illet téged minden hódolat*»

Guiraut de Borneil pedig így:

«Ha fogam fáj, tetszik vagy nem,
 A nyelvem rajta tartom,
 S ha madár zeng a berekben
 S tavasz van völgyön, halmon:
 Szívem hevesen dobog
 S szerelemre kész vagyok.*

Íme még egy egyszerű, szép hasonlat Folquet de Romanstól:

«Mint a csillag rezgő fénye mutatja
 A hajósnak, merre menjen nyugatra:
 A becsület ép' oly biztos vezére,
 A ki szelíd, a ki nemes s tart valamit
 A lovagi nevére.»

Megjegyzem, hogy a provençe-i vers többnyire jambusi lejtésű, míg az én hevenyészett fordításom, a könnyebbség kedvéért akárhányszor a magyaros rhythmushoz folyamodik. Ugyan csak a gondolatnak ezen átlátszó egyszerűsége mellett tanúskodnak a troubadourok természetleírásai s ezt a körülményt rendesen mint költészetük szegénységi bizonyítványát szokták felhozni. Rét és erdő zöldül, a virágok illatoznak, a nap tündöklöklik, a madarak dalolnak;

ebből áll mindannyiunkról a leírás s ugyanazon költő képes ezt tízszer-húszszor megismételni. Bemart de Ventadour pl. egyik versét így kezdi:

Ha ki zöldül a levél,
Virágot hajt a fa ága
S kedvesen zeng a madárka:
Szívem is gyönyörre kél.
Ha a kert virágban áll,
S csalogányok hangicsálnak:
Keblem is örömtől árad
S a szerelem rátalál.

Egy másik versének pedig a következő bevezetése van:

Áprilisben, ha minden zöld
S rét és kert virágban áll,
Patak vígan folydogál,
Madárdaltól hangzik a völgy,
Illat tölti a leget,
Hallsz csalogány éneket:
Szíved is gyönyörrel megtölt.

A természet képei inkább csak említve vannak s nem alakul ki belőlök egységes szemléltető tájrajz.

Némelyek ezt a hiányosságot onnan magyarázzák, hogy ama derűit déli ég alj lakóinál, hol örökös a napfény, a természet szépsége elvesztette ingerét, míg északon épen a szép évszak rövidsége miatt van nagyobb varázsa a kedélyekre. Tagadhatlan, ebben is van valami, de viszont ne feledjük, hogy a költészet még gyermekkorát éli s a troubadouroktól sem azt a tanulmányt, sem azt a finom megfigyelést nem várhatjuk, mint a modern kor költőitől.

A mi a lyrai műfajokat illeti, a troubadourok különösen hármat műveltek nagy előszeretettel:

1. A canzoné-t v. szerelmi dalt; 2. tenzonét v. vita dalt és 3. a sirventést v. gúnydalt

A canzone rendszeren 5—10 versszakból állott két vagy háromféle rímmel. Tárgya mindig a szerelem, de mint Radó Antal mondja, oly szerelem, mely jobbára inkább csak a költő képzeletében, mint szívében él. «A lovagi élet a szerelemnek valami conventionalis formáját fejlesztette ki, bizonyos chablont, melynek nyilvánításmódja is többnyire egyforma volt. A szerelemnek, ép úgy, mint a bajnokságnak, bizonyos szabályai voltak s a troubadourok e codex szerint ünnepelték hölgyeiket Rendszeren a pártfogó neje, leánya v. nővére volt imádásuk tárgya. Ahhoz a kit szerettek, sokszor nem is közelítettek, sőt akárhányszor csak névről ismerték. így szeret bele pl. Geoffroy Rudel a tripolisi hercegnőbe, vagyis inkább szépsége pusztá hírébe; átkel érte a tengeren, betegen ér Afrikába és ott boldogan hal meg, mert végre megpillantotta az imádott asszonyt.» (ol. ir. t 7 l.) «Ez a költészet inkább okoskodott a szerelemről, mint érezte azt» (v. o.) Különösen kedves themájuk a szerelem allegóriája, Amor, a kit lándzsával vagy nyíllal felfegyverezve, de női lénynek képzeltek.

Peire Raimon pl. így zeng:

Ámornak a dárdája
Mély sebet üt minden órán,
Hanem azt hiába várnám.
Hogy balzsamot hint reája.

De a szerelem egyúttal minden szépnek és jónak a forrása. Szerintök a szerelem erkölcsössé, jámborrá, őszintévé, finommá, alázatossá és fenkölt gon-

dolkodásúvá teszi az embert. Az élet szerelem nélkül csak bosszúságára van a világnak. A szerelem a szépet még szebbé teszi. A költőt nem a madár-ének, zöld lomb és virág fakasztja dalra, hanem egyes-egyedül a szerelem. Ha a szívbe a szerelem beköltözött, még a kopár domb is kivirul.

Mióta újra szeretek,
A sivatag rózsaberek
S hiába borúi be az ég
Kék nekem a boltja mindég.

Énekli Peire Vidal.

A szerelem természetét és jellemét s hogy mi-ként kell vele szemben viselkedni, igen finoman elemzik a troubadourok.

Peire Rogier pl. így zeng:

«Ha a szerelem tart fogva,
Ne hallgass rágalomra!
S ha hibázott a kedvesed,
Ne higyj a saját szemednek!
És ha valamit eltagad,
Eskü nélkül is elfogadd !
Mert mi hasznod van belőle,
Ha kegyvesztett lesz előtte
S örömmé válik az öröm ;
S ne várd, hogy többé visszajön.»

Daude de Prades pedig így elmélkedik:

Nem mondja meg soha azt egy asszony,
Mire vágyik, mit kívánna titkon,
S minél inkább kedve telik benne,
Még neked kell rábeszélned,
Csak fogadja már el tőled,
De szemében ott ül vágya, lelke.

*

A ki tudja a szerelem csínját,
Eltalálja az a nőszív nyitját,

Egy sóhajtás, egy pillantás elég:
 Legyen meg hát a jó szokás,
 A kérelem s a megadás
 Hölgygyel szemben együtt járjon mindég.

Egyáltalán az engedékenység, szerető türelem és alázatosság a szerelmesek arany jelszava. Akárhányszor biztosít bennünket a költő, hogy ő úrnőjének csak oly tulajdona, mint egy rabszolga. Eladhatja vagy elajándékozhatja, a mint neki tetszik. Isten őt csak azért teremtette, hogy úrnőjét szolgálja és imádja s oly alázatos legyen irányában, mint a ki már a bitófa alatt szabadult meg a kötélről. Nem kevésbé fontos föltétele a hű szerelemnek a hallgatás. Peire Rogier még úrnője előtt is eltitkolja érzelmeit. «Enyém mosolya és tréfája» — mondja — «s bizony bohó volnék, többet is kívánva vagy magamat végtelen boldognak nem érezve. Ez nem csalás. Nekem elég már ránézhetni, látásában van az én jutalmam. Nagyobb üdv már nem lehetne részem; oly tisztesség és jókedv szülője ez rám nézve, hogy úgy érzem magam, mintha a világon leggazdagabb volnék. Oly hű szív, mint az enyém, nincs több. Sohasem nyilvánítottam előtte szerelmemet; sem kegyét, sem barátságát nem kértem; de a hol ő időzik, én, barátja, mégis mindig ott vagyok s osztatlanul, csendben, titkon imádom, mert ő semmit sem tud arról, hogy mily víg kedv, mily szerencse és tisztesség árad tőle reám. De ne bírja fölfedezni az irigység se, hadd maradjon titokban néma hódolatom.»

Tehát csak távolról, csak csendben, titkon imádni vagy legfőlebb lélekben mellette időzni az imádottnak, ez már maga is végtelen, öntudat nélküli boldog-

ságba meríti a szerelme Bemart de Ventadour egész naivan énekli:

«Elmélázok epekedve,
S úgy boldogít szívem baja,
Hogyha valaki ellopna,
Talán azt se venném észre.»

De mily félénk, gyáva a szerelmes úrnője jelenlétében, a ki bájjainak s szellemi tulajdonságainak árjával szinte elnémitja.

A költő, ha ideálját megpillantja, igent és nemet sem tud dadogni s reszket előtte, mint a falevél a szélben. A szeretőknek vágyaik is nagyon szerények. Az egyiknek egy nyájas tekintet, a másiknak egy mosoly is elég. Guillem de Saint-Didier beérné az imádottnak egy elhullott hajaszálával vagy kesztyűjének egy kifoszlott szálacskájával.

«Egy kis szalag — zengi Peire Vidal —
Egy kis szalag, semmi sem több,
A saját kezéből kapva,
S nem cserélném el, ha érte
Bárki egy országot adna.»

A ki merészebb, az már csókot is emleget vagy hogy az imádott hálókamrájának ajtaja előtt tölthetné az éjét s virraszthatna álmái felett. De hogyan is merészkedhetnék többre a jámbor troubadour amaz égi tüneményekkel szemben. Nincs elég szó a provengali szótárban az ő bájjai leírására. Ha az ideál megjelen, arcuk fénye az éjjelt nappallá változtatja; a ki az ő szépségét le akarja festeni, hazudik, ha a legpompásabb jelzőket használja is. A legdurvább és legostobább ember is illedelmessé és értelmessé lesz, ha ő egyszer reátekint. A mindenható maga elfáradt,

mikor őt teljes szépségében megteremtette. Innen van, hogy a költő magát az Istent véli látni. Arnant de Marneil következőképen szedte versbe imádottja bájait:

Szép sötétszőke a haja,
 Liliomfehér homloka,
 Két szeme élénk, nevetős,
 Orra egyenes, tetszetős;
 Orczája üde, virító,
 Virágokra rápirító,
 Szája, foga aranyat ér,
 Ezüst nem oly tiszta s fehér,
 Álla, nyaka s hattyú melle,
 Friss hóval versenyre kelne,
 Keze ragyogó tiszta, szép,
 Ujjai vékonyak, gyöngék . . .
 Ha én csak reá gondolok,
 Bámulásból ki nem fogyok,
 Hogy hol vagyok, azt se tudom,
 S hogy még élek, csodálkozom.

Ha egy ily szépség a költőt kegyeiben részesítené, hajlandók vagyunk neki elhinni, hogy a menyországba se kíváncsoznék. Haj, de az imádottak a mily szépek, ép oly büszkék voltak. Ők maguk is megvoltak győződve, hogy elég kitüntetés a költőre nézve, ha megengedik nekik, hogy bájaikat énekeljék. Aztán a férj és a folyton résen álló rokonság se vette tréfára a dolgot. Ha a troubadour mégis megfelekezett magáról, — hosszú, hegyes törrel ifjú szívében — könnyen halva találták vad rengeteg közepén. Költőktől sokszor megénekelt megható példa erre Guillem de Cabestaing története.

Raimund de Roussillon, egy jeles és híres lovag, nőül birta azon kor legszebb hölgyét, az imádásra

méltó Margaridát. Történt egyszer, hogy Raimundot fölkereste egy szegény lovag fia, Guillem de Cabestaing s fölajánlta magát szolgálatára. Az ifjú megnyerő külseje és kellemes modora megtetszett a lovagnak, felfogadta s ügyessége miatt egyenesen neje apródjául rendelte. Hanem, a mint ez már történni szokott, a szép Margarida szerelemre gyúladt Guillem iránt s egy napon e kérdést intézte hozzá: «Ej, Guillem, ha egy hölgy szerelmes pillantásokat vetne rád, mernéd-e a szerelmét viszonzni?» Guillem, ki a célzást elérte, egész őszintén felelt: «Igen, ha tudnám, hogy az ő arcvonásai az igazságot tükrözik vissza.» «Szent Jánosra!» szolt a dáma, «úgy feleltél, mint egy férfihez illik. Azonban szeretném tudni, hogy igazán meg tudod-e különböztetni az őszinte arcot a csalfától?!» Guillem erre meghajtotta magát s így szolt: «Asszonyom, legyen minden az ön kívánsága szerint.»

E naptól fogva az ifjú szebbnél-szebb dalokat kezdett úrnője tiszteletére zengeni s jutalma a tiltott szerelem édes gyümölcse lőn. Így ment ez egy darabig, mikor egyszer a rágalmazók suttogni kezdtek a viszonyról, úgy, hogy az Raimund úr füleihez is eljutott Mély aggodalomba esett s egy alkalommal sólymászni rándulva, vallatóra fogta az ifjút «Mond csak Guillem, de Istenre, a kit hiszel, szeretsz te valami hölgyet s azt énekled meg verseidben!» «Uram, — viszonzá emez — hogyan dalolhatnék, ha nem volnék szerelmes. A szerelem engem egészen rabul ejtett». «Elhiszem — szolt az úr — másképp oly szép dalokat nem tudnál költeni, de ha szavamat adom, hogy a dolog kettőnk közt marad, nem he-

veznéd meg nekem azt a bizonyos hölgyet?» Gnillel vonakodott, hivatkozott a troubadour törvényre, azonban sok sürgetés után végre így szól: «Az ön ne-jének a nővérét szeretem s remélem, hogy viszonzni fogja. De most mély titoktartást kérek». «Szívesen, sőt mivel azon a tájékon járunk, viszonzá a gróf, mindjárt meg is látogathatjuk imádottadat» Átrándultak tehát Lietbe s ott a férjtől és nejétől Ágnes-től szíves fogadtatásban részesültek. Raimund csak-hamar módját találta, hogy sógornéjával egyedül maradjon s így szól hozzá: «Kedves Ágnes, mondd nekem igaz hitedre, van-e neked titokban szerelme-sed?» A nő gondolkozás nélkül felelte: «Igen, uram!» «És ki az?» — kérdezte tovább. Sok kérdésre kivallotta, hogy Guillem de Cabestaing. Mert, nyájas hall-gatóim, a nők soha ki nem adják egymást s Ágnes előtt nem lévén titok nővére viszonya, maga is segí-tett Raimundot lóvá tenni. A sógor vígan lovagolt haza s otthon első dolga volt nejével tudatni Ágnes vallomását. De bezzeg most Margarida lett féltékeny s daczára, hogy nővére és Guillem felvilágosították, még sem hagyta annyiba. Megparancsolta a költő-nek, hogy egy canzonejában jelentse ki világosan, kit illet a szerelme. Guillem, bár tudta, hogy halálos ítéletét írja alá, megszerzetté a költeményt

Mihelyt Raimund e szerelmi dalt meghallotta, egy szóra a vár elé hívatta az ifjút; egy csapással leszelte a fejét s tányérra tétetette, valamint kivá-gott szívét is mellé. Azután bement a palotába, meg-sütteté a szívet s feltálaltatta nejének, a ki minden gyanú nélkül megette. Mikor készen volt, a férje felállott s megkérdezte tőle, hogy hogyan ízlett a

kedvese szíve s megmutatta neki egyúttal a levágott fejet is. A nő elborzadt, de összeszedve magát, azt mondta, hogy oly jó és ízletes volt, hogy annak az ízet soha semmiféle étel ebben az életben nem fogja a szájából elűzni. Raimund feldühödve kivont karddal rárohant, de a nő az erkélyről a mélységbe veté magát és ott nyakát szegve kilehelte szerelmes lelkét.

A szerencsétlenség híre egész Cataloniában és Aragóniában csakhamar elterjedt. Aragónia fejedelme s a környék valamennyi bárója bosszút esküdött ez embertelen tett miatt. Raimundnak összes birtokát elpusztították, őt magát börtönbe vetek, ott is veszett, a két szerelme pedig egy sírba temették el. Még sok ideig szokásban volt, hogy azon vidék lovagjai Guillem és Margarida halála napját megünnepelték s hű szeretők ilyenkor az elhunytak lelke üdvességéért imádkoztak.

A tenzone a *tensos = vita*, versengést jelentő szóból ered. Tulajdonképen nem egyéb, mint elmés vitadal két vagy három személy között minden komolyabb cél nélkül. Nevezetes sajátága, hogy rendszeren több költő műve s ha a jongleurök előadták, egész kis dráma kerekedett belőle. Hölgyek és lovagok unaloműző multságára szolgált s minden tárgy alkalmas volt, ha a költők kimutathatták rajta elmésségüket. A themák nagy tömegéből jellemzésül bemutatok néhányat:

Mi nagyobb, kéje vagy kínja-e a szerelemnek?

Ki inkább szerelmes, az-e, a ki ellen nem állhatva hölgyéről mindenfelé beszél, vagy a ki néma hódolattal gondol reá?

Mi jobb, férje vagy kedvese lenni-e az imádottnak ?

Melyik kevésbbé ócsárolni való: a szép nőt félteni-e vagy a csúnyát?

Ha a vitatkozó költők nem bírtak megegyezni, gyakran megtörtént, hogy választott bíróság elé terjesztették az ügyet. Egyik ténzzoneban három udvarló azt kéri egy hölgytől, hogy mutassa ki kegyét irántuk. A hölgy egyikökre bájos tekintetet vet, a másiknak gyöngéden megszorítja a kezét, a harmadiknak megérinti a lábát. Az első szerint legnagyobb kegy a tekintet, mert a hölgy akármikor kezet fog velünk s a lábérintés csak üdvözlés. A másik szerint ellenkezőleg a tekintet mindenkivel közös, de a titkos kézszorítás, az csak a boldogító. A harmadik végre azt vitatja, hogy a lábérintés fejezi ki legjobban a meghitt egyetértést. Még tovább is foly a vita, utoljára nem tudva megegyezni, mindegyik hölgyére hivatkozik, hogy az tegyen ítéletet.

A troubadourok másik kedvelt műfaja a «sirventés» a «servire = szolgálni» igéből származik s oly költeményt jelent, melyet ura szolgálatában szerez a költő. Rendszeren vagy harci dal, vagy gúnydal, mely politikai, morális vagy személyes támadásokat foglal magában. A történetíróra kétségkívül ez a legfontosabb része a provencai költészetnek. Lehetetlen elismerésünket megtagadnunk ama bátor lovagoktól, kik oly nyílt kritikát gyakoroltak koruk visszaélései fölött. A sirventés mintegy a társadalom magasabb lépcsőjére állítja a költőt. Az udvari troubadour barátja, tanácsadója, védője s hírneve terjesztője volt a fejedelemnek. Sokat utaztak, nagy világ és ember-

ismeret birtokában s különféle uralkodók udvara titkaiba beavatva érdemes volt rajok hallgatni.

Peire Vidal maga mondja egy helyt, hogy őt Imre magyar király barátságába fogadta, de nem fogja megbánni, mert híret az egész világon el fogja terjeszteni. Különben a troubadourok tekintélyét igen emelte, hogy sirventéseikben pártatlan erkölcsbíró gyanánt lépnek föl:

Guillem Anelier ezt világosan kijelenti:

«Az üdvezítő nevébe',
Ki a keresztfán szenvedett
S eltörlé mi bűneinket,
Igazat szólok, nem félve*.

Bernard de Rovenac így zeng:

Se adomány, se jutalom,
Se hála, se kedvezés,
— Nem, az nekem mind kevés,
Hogy gátolja bírálatom.
A hatalmas, nagy urak
Épen mert oly gonoszak,
Rendre szidást kapnak tőlem.

A sirventést a jongleurök szintén zene kíséretében adták elő. A mi hatásukat illeti, a világ ugyan akkor se hagyta magát a költőktől igazgatni, de a keresztes harczokra buzdító dalaik vetekedtek a Remete Péterek prédikációival. Bertran de Bornról pedig már említettem, hogy egy tartományt fellázított dalaival. Mert ezeknek az eszményi szerelemtől epekedő troubadouroknak a harc volt a tulajdonképeni elemök. Nagy számmal vettek részt a szent sír védelmében s akárhol tört ki háború, siettek abban résztvenni. Bertran de Born ilyen vallomást tesz magáról;

Legyen étel, ital, álom,
 Gyönyöröm úgy nem találok
 Semmiben, mint ha két sereg
 Vad hurrá-val harcolnak ered.
 És a gazdájavesztett mén,
 Fölnyerít az erdő szélén,
 A jó barát segélyt kiált
 Aratni látod a halált.
 Nagyot, kicsit halomba vágva,
 Soknak mellében még a dárda;
 Vére a fűt pirosra festi
 S testét a vad madár kikezdi.

Ebből a féktelen bátorságból valamit átvittek politikai dalaikba is. «A pápa és a doktorok csapata — mondja Peire Vidal — oly nyomorba döntik az egyházat, hogy az Isten könyörüljön meg rajta! . . . A frank király se hű és éber: cserben hagyja a szent sírt s eladja, elzalogosítja a javakat, mint valami szatócs vagy szolgál. Az egész világ felfordult, napról-napra rosszabbul megy minden. A császár hatalmát nem tiszteli senki a béke óta. Anglia kigúnyolja, a mért Richárdot szabadon ereszté. Panaszom van Aragóniára is, mivel megfélemezik tulajdon véréről s sárga és pejméneket küld a móroknak tróbitum gyanánt. Bizony kedvesebb volna én előttem, ha a hűség és igaz hit mindenfelé virágoznának». A sirventés tartalmi változatosságánál fogva rendesen hosszabb volt s szabadabb formákban mozgott, mint a canzone.

Peire Cardinal, ki eleintén maga is a papi pályára készült, különös előszeretettel ostorozza az egyházi rendet. «Királyok és császárok, — mondja — hercegek és grófok szokták a világot igazgatni; most ellenben papok gyakorolják a hatalmat árulás-

sal és rablással, hízelgéssel és erőszakkal s előbb-utóbb minden a kényők szerint történik. Minél magasabban állanak, annál esztelenebbek, hazugabbak és tudatlanabbak. A mórok ő tőlök békében maradhatnak, de itthon csak romlást okoznak Istennek ez ellenségei.» Különösen magasztalja VI-ik Raimund toulouse-i grófot, a ki az albigensek fő pártfogója volt s erélyesen szembeszállt a hierarchia túlkapásaival. Az albigensek ábrándos felekezete Albigeois délfranciaországi tartománytól kapta nevét, de bogumil néven a dalmát tengerparton is el voltak terjedve. Tanaik sok pontban érintkeznek a troubadourok világfelfogásával. Míg ezek az eszményi szerelmet hirdetik, amazok mintegy kibővítve e gondolatot, elvetik a házasságot, mint érzékiest. Szerintök a test, mint a gonosz vágyak székhelye, nem támadhat fel. Istent lélekben kell imádni s ezt mindenütt meg lehet cselekedni, azért el a templomokkal és a harangokkal, az ördögnek eme trombitáival. Elvetették a szentségeket s a papokat is csak a sátán szolgáinak tekintették. Végre III. Ince pápa elhatározta, hogy erélyesen lép fel ellenök. Minthogy az említett toulousei gróf, a ki alatt 50 város és sok helység állott, szövetkezve a beziersi gróffal, Roger Raymunddal a papokból gúnyt űztek és tizedeiket elszedték, a toulousi püspök, Foulquet, korábban maga is életvidám troubadour, most pedig sötét eretnek gyűlölő, jelentést tett ellenök a szent széknél. A pápa 1203-ban Péter de Castelnau cistercita szerzetest küldte ki, hogy rendet csináljon. Ezt azonban a gróf egyik csatlósa miseolvasás közben a templomban leszúrta. Elérte azt, a mit óhajtott, a martyrt-

halált és szentté avatást, a gróf azonban, hiába tagadta bűnrészességét, egyházi átok alá vettetett javaival és híveivel egyetemben s a pápa fölhívta Fülöp Ágost francia királyt, hogy keresztes hadat vezessen az eretnek ellen. Raymund megijedt a feje fölé gyülemlő zivatartól, kikérte a francia király közbenjárását s követei által kegyelemért könyörgött Rómában.

A St Gilles-i templomban kellett a grófnak az eretnekséget esküvel letagadni. Félig mezítelen a templom udvarán egy oltár előtt esküdött meg, majd a néptömeg szemeláttára megkorbácsolta a pápai követ s a meggyilkolt szerzetes sírjához hurcolta vezekelni. Csak ezután kapta meg a teljes bűnbocsánatot, de oly föltétel mellett, hogy szintén részt vesz az eretnekek ellen indítandó háborúban. Szt. János napján 1209-ben 50 ezer ember gyűlt össze Lyonban. A sok püspök, apát, szerzetes csak úgy hemzsegett a táborban. Világi vezérül Monfort Simon grófot választják, a ki ép úgy kitűnt hitbuzgalma, mint daliás termete által, míg egyházi hadnagy Arnold citeaux-i apát volt. A sereg átkelt a Rhone folyón és Montpellier városának tartott. Roger beziersi algróf nem bízva erejében tárgyalásokba bocsátkozott s kijelentette, hogy él-hal a kath. egyházért. Azonban nem hittek szavának, mire visszalovagolt a városba s a lakosságot úgy feltüzeltte, hogy még a katolikusok is a védelem mellett szavaztak. Az ostrom csak 3 óra hosszat tartott s iszonyú vérfürdő lett a következménye. 20 ezer embert az utcán, 7 ezret pedig a Magdolna-templomban koncoltak fel. Mikor Arnold apát urat megkérdezték,

hogy nem kellene-e legalább az igazhitű római kath.okat megkímélni, azt felelte: «Vágjatok le mindenkit! Isten majd kiválogatja az övéit.» Roger gróf azonban serege zömével elsáncolta magát Carcassoneban. Szilárdsága megnyerte az aragoniai király tetszését s azt az ajánlatot tette neki, hogy kieszközli személyes szabadságát, ha embereit kényre-kegyre kiszolgáltatja. «Inkább nyúzzatok meg elevenen,» — válaszolta nemes önérzettel — «semhogy egyet is feláldozzak.» Mindhiába! katonái megunták a védelmet s ők szolgáltatták ki a gróft, míg nekik maguknak ingre vetkőzve megengedték az eltávozást Roger gróf börtönében még ugyanazon évben meghalt. Hűbérét Montfort Simon kapta meg, a ki rövid idő alatt a többi eretnek bárókat s magát Albi városát is meghódította.

A pártos troubadourok csapatostól menekültek Olaszországba, a hol szíves fogadtatásban részesültek s a hol az ő hatásuk következtében nemsokára a nemzeti nyelvű irodalom is virágzásnak indult.

Mondják, hogy Foulquet püspök, a hajdani troubadour, öregkorában megbánta tettét, mert ő idézte fel az albigensek fejére a veszedelmet s utolsó dalában meghatóan vezeklik érte. «Nagyon is szerettem — úgymond — a visszavonást s kapzsiságban telt az örömem, komor ridegségben az ördög műveit gyakorolva. Hozzád kiáltok azért, uram; ne gúnyold ki méltatlan szolgálodat s ragadj ki engem az örök kárhozat örvényéből!»

* * *

*

Íme, tisztelt hölgyeim és uraim, egy- elnagyolt kép a letűnt korok szellemi életéből. Nem a kritikus

szemüvegén keresztül mutattam be azt önöknek, hanem az irodalombúvárén, a ki első sorban meg akarja érteni a múltat: hogyan éltek, hogyan gondolkoztak, miért lelkesedtek s mit gyűlöltek az akkori századok gyermekei.

Ezt pedig nem a krónikák, vagy akár terjedelmes monográfiák tárják fel előttünk, hanem leghívebben az egykorú irodalmi emlékek, úgy hogy igaz lélekkel aláírhatjuk az ókor nagy aesthetikusának, Aristotelesnek a mondását: «A költészet igazabb, mint a történelem.*